

SOBRE L'EDICIÓ DELS *HIMNES HOMÈRICS* DE JOAN MARAGALL PER L'IEC

Ramon Torné Teixidó

La traducció dels *Himnes homèrics* per Joan Maragall va estretament lligada, d'una banda, a la tasca cultural que l'Institut d'Estudis Catalans va encetar a fi de promoure els estudis científics (en el nostre cas, el coneixement de l'antiguitat, de l'hellenisme i de la literatura grega clàssica), i, de l'altra, els seus *Himnes homèrics* van agafats de la mà dels incipients treballs que l'Institut de la Llengua Catalana d'aleshores estava elaborant per a la progressiva normativització lingüística. No és una simple coincidència que el 1913 veïessin la llum al mateix temps les *Normes ortogràfiques* de l'Institut i els *Himnes homèrics* de Maragall, publicats, així mateix, per l'Institut en els tallers tipogràfics de *L'Avenç*. La primera mostra de com s'havien d'adaptar les *Normes ortogràfiques* foren, precisament, aquests *Himnes homèrics*. I quin millor exemple es podia oferir de regularització ortogràfica en aquells moments que una obra pòstuma del poeta Joan Maragall? Sí; Maragall, Homer, això suposava una doble autoritat, una garantia pràcticament absoluta que ningú no gosaria discutir. A la gent de l'Institut els anava com anell al dit; més encara, era un encert magnífic: donar a llegir Maragall traduint l'immortal Homer en una edició autoritzada, moderna, preparada amb vertader coneixement de les normes gramaticals de la llengua. No hi pot haver dubte que els *Himnes homèrics* de Maragall suposaren un ajut de gran abast, no ja per combatre actituds contràries a la recent normativa, sinó per donar-li un impuls de forta volada.

Però cal recordar que aquests *Himnes homèrics* havien quedat enllestits dos anys abans de ser publicats, a mitjan de novembre del 1911.¹ De fet, una breu targeta postal datada del 25 de novembre d'aquell any, curiosament inèdita, adornada amb gravats al boix d'Helena Maragall, diu així:

1. No és aquest el lloc ni el moment per a exposar la gènesi i el complicat procés d'elaboració i posterior publicació. De tot plegat, en deixa clara constància tota la correspondència entre el poeta i un aleshores jove estudiant de grec a la Universitat, Pere Bosch i Gimpera; tot un plec de correspondència que m'he ocupat d'estudiar, però que encara resta inèdita, juntament amb algunes lletres de Maragall que, inexplicablement, no foren incloses en les diferents edicions de les *Obres completes*. En tot cas, val la pena de llegir atentament les cartes de Maragall a Bosch, recollides a les *Obres completes* de l'editorial Selecta (vol. 1, Barcelona, 1960, p. 930-933) i l'apèndix de «Dates i dades» confeccionat per Carles Riba en la seva tesi doctoral sobre la *Nausica maragalliana* (vegeu Joan MARAGALL, *Nausica*, Barcelona, 1983, p. 175-185). A fi de completar la part relativa al jove hellenista, podem assenyalar algunes dades:

- Carta del 28.7.1910: Bosch envia l'himne homèric a Demèter.
- Carta del 30.8.1910: Bosch envia els himnes a Afrodita i a Apol·lo Deli.
- Carta del 20.9.1910:

Celebro moltíssim que li hagin agradat aquells dos himnes que li vaig remetre: ja sabia jo que havien de plaure-li, lo que sento és que les deficiències de la traducció no permetin fruit bé de lo meravellós de l'original. Efectivament, crec amb vostè que deuen ser coneguts els Himnes homèrics, tant per la seva importància literària com per la

Estimat Bosch:

Ahir acabà de resoldre's lo dels himnes. No caldrà que es faci traducció interlineal. Anirà el text grec a dalt, la seva traducció, que ja tenim, a baix (en plana partida) i la meua metrificació a l'altra plana. Crec que farà bonic. Adéu.

Joan Maragall

Dins la seva brevetat, la nota fa referència a una llarga problemàtica («ahir acabà de resoldre's lo dels himnes») per veure qui editava (i com) els *Himnes homèrics*. Sembla que al principi se'n volia fer càrrec *L'Avenç*, passant per la creació d'una «Biblioteca Catalana d'Autors Clàssics», per a acabar, finalment, a mans de l'Institut d'Estudis Catalans. I és que l'amistat del poeta Maragall envers alguns dels membres de l'incipient Institut de la Llengua Catalana, concretament amb la persona de l'hellenista i catedràtic a la Universitat de Barcelona doctor Lluís Segalà, va cristal·litzar en una sèrie de treballs i encàrrecs que Segalà encomanava a Maragall. Aquests encàrrecs foren unes traduccions en vers (Maragall era, sens dubte, el poeta més idoni) de l'*Olimpica I* de Píndar,² d'uns breus escolis simposíacs³ i, potser, de la *Teogonia* d'Hesíode.⁴ Un lloc molt particular devia ocupar la «metrificació» dels *Himnes homèrics*, tenint en compte que per aquelles dates Lluís Segalà ja era altament reputat per les seves traduccions de la *Il·liada* i l'*Odissea*. Però en el cas de Maragall, *metrificació* és el terme que sol emprar, en comptes de *versificació*, per referir-se a la seva traducció. De manera breu: es tracta d'un intent —molt lloable— d'aproximar-se al ritme original de versificació del grec clàssic tot aprofitant el geni del català; per això es va adoptar l'antiga versificació, feta de clàusules mètriques, a la nostra versificació, que es compon de paràmetres rítmics. No és ara el moment per a minúcies de caràcter filològic sobre aquestes innovacions mètriques, que han estat prou ben estudiades,⁵ però sí que hem d'assenyalar un fet molt

immensa que tenen des del punt de vista de la religió hel·lènica i, si Déu vol, ja veuran la llum. Hi ha el projecte, del que si mal no recordo alguna vegada n'hi he parlat, de formar una Biblioteca catalana d'autors clàssics, publicant el text original, la versió literal catalana i a ser possible la en vers i al mateix temps il·lustracions reals de monuments antics. S'editaria a «L'Avenç» i es començaria tan aviat com hi hagués material llest.

— Carta del 30.11.1910: Des de Madrid, Bosch li fa saber que «he trobat algunes coses que són molt importants per a la interpretació dels Himnes homèrics. [...] Podrà ser que a la Biblioteca Clàssica acordessin fer un volum d'Himnes grecs i allavors li traduiria, ademés de posar en castellà els Himnes homèrics, els Òrfics i els de Cal·límac.»

— Carta del 24.1.1911: Bosch notifica haver rebut de Maragall «l'himne a Apol·lo Deli i els petits que encara no tenia.»

— Carta de l'1.2.1911: Bosch parla d'un possible esquema compost «d'un estudi general, bibliografia, estudi de l'himne a Apol·lo Deli, traduccions d'aquest.» Li notifica, igualment, que «ja tinc copiat un tros de l'himne a Hermes.»

— Carta del 17.2.1911: Bosch celebra que l'himne a Apol·lo Piti «ja estigui avançat.»

— Carta de l'11.3.1911: Bosch envia a Maragall l'himne a Hermes. «Per l'estudi de cada un tinc ja els datos necessaris i fa falta tan sols redactar-los.»

— Carta de l'11.5.1911: «Dels Himnes dedueixo que ja té fets els d'Apol·lo i d'Afrodita.»

— Carta de l'11.11.1911: Des de Berlín li comunica que vol estudiar, sota el guiatge de Wilamowitz, els temps homèrics: «Em servirà per al definitiu estudi dels Himnes.»

2. Ens hem ocupat del tema en dos estudis: «Maragall i Píndar», a M. C. BOSCH i M. A. FORNÉS (ed.), *Homenatge a Miquel Dolç*, Palma de Mallorca, 1997, p. 631-635, i «La traducció de l'*Olimpica I* de Píndar per Joan Maragall», *Anuari de Filologia*, Universitat de Barcelona (secció D: «Studia Graeca et Lat.»), núm. 8 (1997), p. 75-86.

3. Es tracta d'uns breus escolis anònims, els fragments 893-896 (D. L. PAGE, *Poetae Melici Graeci* [PMG] = fragments 9-12, Bergk). Per a la problemàtica del text maragallà, vegeu G. CASALS, «Notes sobre les edicions pòstumes de la poesia de Joan Maragall», *Els Marges*, núm. 43 (1991), p. 79. Sobre la traducció, aportem algunes notes més en el nostre estudi «P. Bosch Gimpera: epistolari amb Joan Maragall» (en curs).

4. Ramon TORNÉ, «Joan Maragall traductor d'Hesíode?», *Faventia*, núm. 21 (1999), p. 162-164.

5. Unes pàgines molt aclaridores sobre les peculiaritats de l'hexàmetre maragallà les escriu E. VALENTÍ, «L'adaptació cata-

meritori, com és la perfecta sintonia entre l'hellenista i el poeta Maragall, perfectament dòcil al moviment del ritme grec, que va captar i reproduir de manera extraordinària. El jove hellenista Bosch recitava els versos grecs batent la mesura, i Maragall, amb una transcripció en caràcters llatins del text original davant seu i una traducció al peu de la lletra al costat, anava fent-se la idea del que deia el text d'Homer.⁶ Però el que és el missatge, els seus continguts, se'ls apropiava Maragall fins a arribar a un grau d'íntima possessió, tot «recreant» els versos i infonent-los un alè que ens els fa molt propers, en absolut estranys, deixant que passi, sense provocar turbulències, la seva veu a través de la d'Homer. Vejam un petit exemple de l'*Himne a Demèter*, mentre parla la deessa:

Acompadiu-vos, filles, de mi, i ajudeu-me, donzelles,
que jo trobi una casa on pugui treballar
a ma guisa, que ja no só jove; pro encara puc cuidar-me
d'un infant, dur-lo a braç bellament, donar-li les sopes,
servar la casa, i, encara, a dins la cambra reclosa
faría el llit dels amos, i podria ensenyà les minyones.

A primer cop d'ull, sobten expressions com ara *donar les sopes, fer el llit dels amos* i, naturalment, *les minyones*. Sense oblidar, però, aquesta vessant fresca i popular, encara ens hauria de fer pensar molt més quina devia ser la intenció de Maragall quan traduïa de manera tan personal aquests *Himnes* fins a apropiars-els i convertir-los també en poesia seva, vivència de poesia pròpia que, en definitiva, és el que Maragall sempre havia anat fent: fer reviure la poesia. Els *Himnes homèrics*, per tant, s'emmarquen dins l'expressió madura de l'etapa poètica que representen, posem per cas, *Nausica* o el «Cant espiritual», escrits en els mateixos anys.⁷ És així que, mentre esperem vents favorables, crec que seria útil un assaig

lana de l'hexàmetre en Maragall i en les traduccions de l'*Odissea* de Carles Riba», *Estudis Romànics*, núm. 9 (1962), p. 249-264 (publicades també a *Els clàssics i la literatura catalana moderna*, Barcelona, 1973, p. 100-120). Sobre la forma d'adopció de l'hexàmetre clàssic per Maragall —imitada sobretot durant tota la dècada dels anys vint, per exemple, per Carles Riba en una primera versió de l'*Odissea*, per Josep Lleonart en el *Hermann i Dorotea* de Goethe, per Ambrosi Carrion i altres— i les diferents solucions a què derivà, pot servir l'exhaustiu estudi de J. MEDINA, «L'hexàmetre i el dístic elegíac en la poesia catalana», *Els Marges*, núm. 14 (1978), p. 330.

6. Sobre les maneres de traduir calia remetre's, fins ara, a una discreta nota de Carles RIBA (Joan MARAGALL, *Nausica*, Barcelona, 1983, p. 22). Vegeu Pere BOSCH i GIMPERA, *Memòries*, Barcelona, 1980, p. 37. Les cartes de Bosch (vegeu nota 3) expliquen molt clarament com es duia a terme el treball.

7. A hores d'ara, ningú no pot assegurar amb contundència si realment, amb aquestes provatures i amb *Seqüències*, Maragall iniciava el que, després de Carles Riba, Arthur TERRY (*La poesia de Joan Maragall*, Barcelona, 1963, p. 213) anomena «un nou cicle de producció», estroncat per la sobtada mort de Maragall (vegeu Carles RIBA, «...Més els poemes», a *Obres completes*, vol. III, *Crítica*, tom 2, Barcelona, 1986, p. 186). Entre els fruits que Maragall feia seus hi havia, sens dubte, una experiència novíssima de poesia en un camp, el de les lletres gregues, que —per dirho amb paraules de Nicolau d'Olwer— «li obria insospitades perspectives» (vegeu «Joan Maragall», *Els Marges*, núm. 49 (1994), p. 90). «Quina font perduda per la bona set!» Així s'exclamava el poeta en una carta a Pijoan del 4.7.1910 (*Obres completes*, vol. I, p. 1052b).

Parlant del llibre de poemes *Seqüències*, Bosch i Gimpera s'adreçava a Maragall en aquests termes (carta del 24.2.1911):

Tot lo que en ell es troba, que encisa com tot lo de vostè per la naturalitat amb què brolla de la seva inspiració i per aquell sentiment tan pregon i tan fidel de la naturalesa (tam grec podríem dir) que hi llueix, dóna aquell delicadíssim goig espiritual que sols dóna la seva poesia [...]. Llegint els seus llibres comprenc el seu entusiasme per les coses gregues a les que tant orientat hi està: quina llàstima que no es decidís a aprendre el grec i quina forta alegria tindria si encara modifiqués la seva resolució! En aquest cas sí que es promouria un ver renaixement i la literatura catalana seria madura i lluminosa!

Maragall li respondrà en una lletra del 14 de març (vegeu *Obres completes*, vol. I, p. 931b).

d'exegesi que situï aquests *Himnes homèrics* en el si de l'obra poètica global maragalliana. Els *Himnes homèrics* no només tenen una importància substancial pel moment en què l'Institut va donar-los a la impremta, sinó que —gosaria dir— ens han d'ajudar en bona manera a entendre millor l'univers poètic de Maragall.

Però aquí topem amb l'estudi directe dels manuscrits del poeta, que ens ha fet veure algunes qüestions que s'han de comentar:

— En primer lloc, es tracta d'un text molt insegur. Maragall refeia i tornava a refer versos i bocins de versos. Hi ha un gran nombre de passatges ratllats, paraules soltes, etc., que donen compte de l'esforç que Maragall va esmerçar i dels dubtes que tenia per a trobar l'expressió adequada, el terme just. Hi ha passatges en què només dóna alternatives, i sense rebutjar-ne cap. ¿Sabem realment si volia o no l'hipèrbaton quan escriu «de Pilos envers els sorrals» o «envers els sorrals de Pilos»? És un text, per tant, difícil d'editar.

Un cas diferenciat dins d'aquest apartat és el de la transcripció dels noms propis, perquè sobre aquest Maragall va tenir, des dels principis (en són testimoni les primeres cartes de l'any 1910, mentre traduïa l'*Olimpica I* de Píndar), molts dubtes que anava resolent amb l'ajut del jove Bosch i Gimpera. Però Maragall mai no es mostra obedient a cap norma: transcriu els noms propis grecs de manera diferent mantant vegada. Hem trobat fins a tres maneres diferents de transcriure un mateix nom propi. Tot això va ser obviat en l'edició de l'Institut. És més, de vegades transcriuen el nom propi d'una manera del tot diferent de com ho va fer Maragall. I es fa perillar fins i tot la mètrica: *Tifaó* per *Tifó*. No vull ocupar-me de discutir ara si s'ha d'editar *Tifaó* amb i grega o llatina (com pot ser el cas, entre molts altres, de *Pilos* i *Pylos*), o si s'ha de conservar la *th*, tal com escriu Maragall a *Thebas*, o no. Es tracta simplement de com sentia ell els mots: *Kéffisos* i no *Cefissos*, que és el que s'edità, *Onkhestos* en lloc d'*Onkeostos*.⁸ Hi ha un llarg etcètera, més d'un centenar de noms propis que l'edició de l'Institut va revisar, però no es va respectar el text fins allà on em sembla que es podia haver respectat. Maragall escriu *Paian* i l'Institut edita *Pean*. Aquesta actitud és difícilment acceptable, sobretot tractant-se d'una edició prínceps, que hauria de ser el màxim de conservadora.

— Sembla que era Josep Maria de Sagarra qui, tot referint-se a Maragall, li retreia: «És un poeta sense llengua».⁹ Sí, però la llengua de Maragall és fortament arcaïtzant.¹⁰ Això ho va intuir ja fa anys Arthur Terry estudiant la poesia de Maragall. I no és correcte substituir *aimar* per *amar*. O normativitzar *aixís* per *així*. Ara com ara, no és acceptable aquesta manera arbitrària d'editar un text.

— Menys correcte encara és substituir paraules que en aquell moment podien fer olor de castellanismes per unes altres, diguem-ne, més catalanes: el text manuscrit dels *Himnes* diu *dixsosos*, paraula que mai no va arribar a la impremta, perquè va ser substituïda per *sortosos*. En aquest cas no es nota mètricament, fins i tot, per l'ictus damunt la síl·laba plana: obeeix a una esmena provocada, pensem, per un afany desmesurat d'apartar tot allò que pogués tenir semblances amb el castellà i que obsessionava els membres de l'Institut en les primeres etapes.

8. Vegeu, per exemple, la carta de Bosch a Maragall del 9 d'agost de 1910, que reproduïm parcialment a «La traducció de l'*Olimpica I* de Píndar per Joan Maragall» (vegeu la nota 2). Bosch i Maragall abordaren tot sovint la problemàtica de la transcripció dels noms propis al català; l'epistolari n'és un bon testimoni.

9. L'anècdota és explicada in extenso per Miquel Dolç (vegeu «Carles Riba o la responsabilitat lingüística», a J. MEDINA i E. SULLÀ (ed.), *Actes del Simposi Carles Riba*, Barcelona, 1986, p. 25). En el mateix estudi, Dolç es pregunta (p. 31) per l'origen de la moda de transcriure alguns noms propis com *Apoló*, que nosaltres atribuïm als *Himnes homèrics* de Maragall.

10. Vegeu Arthur TERRY, *La poesia de Joan Maragall...*, p. 216.

— Tampoc no és tolerable que s'afegeixin paraules, normalment monosíl·labs: *ja, i*, la preposició *a*. O que se'n treguin: *de Zeus el fill*, per exemple, va passar a *de Zeus fill*, molt possiblement per un simple descuit.¹¹

Es fa necessari, doncs, de revisar aquesta edició amb el manuscrit al davant. Pel que sembla, s'han perdut els fragments de l'*Himne a Bacus*, que l'Institut tampoc no va editar, però que apareix en l'índex que hi ha al final del manuscrit original.

Ja ha estat dit que l'edició de l'Institut havia de ser tinguda com una edició paradigmàtica. Així havia de ser, perquè el mateix any, el 1913, l'editor Gustau Gili publicava el segon volum de *Poetas* dins la sèrie de les «Obres Completes d'En Joan Maragall», i advertia en una nota del valor normatiu de l'edició de l'Institut, a la qual, deia, «hem procurat ajustar-nos lo més possible».¹² Malgrat aquesta declaració de bones intencions, no va ser sempre així, perquè hem detectat diferències entre ambdues edicions. Són aquestes:

	<i>Edició de l'IEC</i>	<i>Edició de Gustau Gili</i>
I		
45	estemordides	estamordides
103	a punt	al punt
141	dònes	dones
143	immortals	immortals
150	sagetes	segetes
II		
<i>post 3</i>	llacuna d'un vers	no llacuna
8	tant	tan
80	Peàn	Peán
88	Crissa	Crisa
91	digué	diguè
99	damunt	demunt
136	Oïume	Oiume
256	més	mes
288	avora	a vora
293	de Zeus el fill	de Zeus fill
301	sobirà	sobirà

11. Quant a la problemàtica, de molt diversa índole, segons els textos de què es tracti (editats i revisats en vida pel poeta o no) i els criteris d'edició que s'han d'emprar, recomanem unes pàgines de Carles RIBA (a Joan MARAGALL, *Nausica*, Barcelona, 1983, núm. 1, p. 57-69). Així mateix, serà bo de tenir en consideració E. BOU, «Nota sobre l'edició», a Joan MARAGALL, *Poesia completa*, Barcelona, 1986, p. 7-9; G. CASALS, «Criteris d'edició», a Joan MARAGALL, *Enllà*, Barcelona, 1989, p. 23-25, i «Notes sobre les edicions pòstumes...», i V. MARTÍNEZ GIL, «Algunes consideracions sobre l'edició de textos prefabricats», *Els Marges*, núm. 50 (1994), p. 41-63.

12. La nota de l'editor (p. 2) diu així:

Tenint ja l'Institut d'Estudis Catalans molt adelantada la tasca de codificació de l'Ortografia, nosaltres hem procurat ajustar-nos lo més possible an ella, en aquest darrer volum català, majorment quan en ell hi figuren els Himnes homèrics, la publicació dels quals aquella Corporació porta entre mans.

No esqueia que nosaltres, per l'afany d'uniformar la nostra ortografia, modifiquéssim la que l'Institut ha establert donar als Himnes; sinó que, més aviat, havíem d'acostar la nostra a la seva.

	<i>Edició de l'IEC</i>	<i>Edició de Gustau Gili</i>
--	------------------------	------------------------------

III

66	totes	totas
90	d'un	de un
106	estenfa	estenia
114	tant	tan
134	inquietud	inquietut
181	núvol	nuvol
190	és (<i>segon</i>)	es
213	pauroses	paoroses
256	vía	via
387	conduïts	conduits
400	toca-la	toca-lo
425	què	que
440	amb	am

IV

1	d'or	d'or
21	Poscidó	Posseidó
83	davalli	devalli
106	Per'xò	Per'xó
133	paurosa	paorosa
170	an	en

V

13	flaire	flaira
55	dea	dea
123	parlà	parlà
149	les	las
201	crià	cría
206	si	sí
212	esse	ésse
303	pare	Pare
333	aigües	aigues
340	avora'l	a vora
418	perquè	perqué

VI

12	dugueren	dugueren
----	----------	----------

VII

7	ràpids	ràpids
20	olímpics	olímpics
21	a	en

	<i>Edició de l'IEC</i>	<i>Edició de Gustau Gili</i>
28	si no	sino
XXII		
<i>passim</i>	Poseidó	Posseidó
XXIV		
2	destilles	destiles
XXVII		
6	dins	en
XXVIII		
títol	Atena	Atenea
XXXII		
16	els	als
XXXIII		
11	èter	éter

Del 1918 data la segona edició Gili, que corregeix l'anterior, però sense tenir a la vista l'edició de l'Institut; això sí, actualitzant l'ortografia fins al punt de fornir el text base per a l'«edició definitiva» o edició «dels fills», la qual, al seu torn, ho va ser per a la de l'editorial Selecta. En aquesta darrera s'acumulen un nombre tan gran d'errades i incongruències que els *Himnes homèrics* de Maragall poden servir ben bé d'exemple d'un vell axioma de la crítica textual: «recentiores deteriores». En no poques ocasions algunes lliçons d'edicions posteriors suposen un pas enrere i afegeixen nous errors quan hom intentava de solucionar els que hi havia.

Val la pena, pensem, de tornar a replantejarse una edició fidel i filològicament autoritzada dels *Himnes homèrics* de Maragall. Aquesta edició serà feta no només *ad fidem codicum*, sinó recollint també les vicissituds de la història del text. I és que, ara com ara, no es tracta tant d'uniformar com de donar a conèixer una mica més i millor la rica varietat del patrimoni lingüístic i literari català.

